



NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

Een nationaal interprovinciaal uiterwaardenpark

G. H. J. DE KROON.

Het waren Kern en Reichgelt (4) en Braaksmma (1), die reeds respectievelijk de floristische en avifaunistische waarden beschreven van onze grote rivieren. Daarna zijn het Neijenhuijs (10), Meijer en Van der Straaten (8; 9) geweest, die nogmaals wezen op de nog steeds aanwezige rijkdommen in onze uiterwaarden. Het zijn dan ook de flora en fauna, die een niet weg te denken onderdeel vormen van het landschap dat aan weerszijden is gelegen van de stroomgeul van Maas, Waal, Lek en IJssel.

Het groene uiterwaardenlandschap is in onderdelen reeds op vele plaatsen aangeduid als „natuurgebied”, zelfs zijn er al percelen die als natuurreservaat in eigendom en beheer zijn genomen. De oppervlakte aan na-

tuurreservaat is echter naar verhouding nihil te noemen. De natuurgebieden die door de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke ordening reeds in de uiterwaarden zijn aangewezen, verkregen echter een onvoldoende bescherming voor flora en fauna. Onvoldoende omdat onder meer de moderne agrarische behandelingsmethoden, de overbeweiding en het verwaarlozen van bv. dijktafsluitingen door de aanwijzing nog niet zijn buitengesloten.

Van de nog steeds aanwezige biotopen met een zeer gevarieerde floristische en faunistische biocoenose zijn de stroomdalgraslandvegetaties op dijken en kaden, oeverwallen en hoge uiterwaarden het meest in gevaar. Zoals bekend zijn de belangwekkende plan-

tengemeenschappen der stroomdalgrasland-vegetaties zeer kwetsbaar en is de nivellerende uitwerking daarop door de vervuiling van het rivierwater, het in vele gevallen rechtlijnig kwantitatief agrarisch beheer, de exploitatie van oude rivierbeddingen t.b.v. zand en grind, het opspuiten van graslanden t.b.v. industrieterrein, ja zelfs bungalowpark, op velerlei plaatsen reeds een feit.

Ir. W. G. van der Kloet, hoofd van de stafafdeling Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer, heeft in een uitvoerig artikel in de Toeristenkampioen van 1 en 15 april 1970 de wenselijkheid bepleit om het aantal nationale parken uit te breiden om op die manier te komen tot een vertegenwoordiging van representatieve natuurgebieden uit het gehele land. In het lijstje van gebieden dat hij bij wijze van gedachtenbepaling voorstelt komt slechts één uiterwaardengebied voor als onderdeel van een nationaal landschapspark, met name een IJsseluiterwaard. Op zijn minst zou het toch wenselijk zijn dat onze grote rivieren elk afzonderlijk of in combinatie bij samenvloeiingen door enige nationale uiterwaardenparken vertegenwoordigd werden. In de zin van een nationaal landschapspark zoals Ir. Van der Kloet dat heeft omschreven in genoemd tijdschrift.

Voor de (beneden)-Waal en Boven-Merwede met Afgedamde Maas zou het de interprovinciale driehoek kunnen zijn, gelegen in de gemeenten Woudrichem, Sleeuwijk, Werkendam, Hardinxveld, Gorinchem, Vuren, Herwijnen, Brakel, Andel, Giessen en Rijswijk. Met als centrum daar waar Maas en Waal te samen vloeiden en alwaar niet slechts het eenzaam Loevestein maar ook de vestingsteden Woudrichem en Gorinchem getuigen van eeuwen her (fig. 1). Door het instellen van een nationaal — in dit geval — interprovinciaal uiterwaardenpark in bovengenoemde gemeenten zou een zo gedifferentieerd mogelijk rivierlandschap georganiseerd veilig gesteld kunnen worden door overleg, financiering, bescherming en beheer. In dit interprovinciaal uiterwaardenpark zouden dan een aantal natuurreservaten opgenomen kunnen worden. Evenzo de oude groene vestingen Loevestein, Woudrichem en Gorinchem, evenals de fortificatiën Brakel, Poederoyen en Vuren, vanwege hun historisch karakter en hun natuurwetenschappelijke waarde in de vorm van begroeide aarde-wallen, grachten, ravelijnen en glacisgronden. Van de refugia in dit interprovinciaal uiterwaardengebied is reeds voldoende bekend. In het bijzonder van de aanwezige flora en

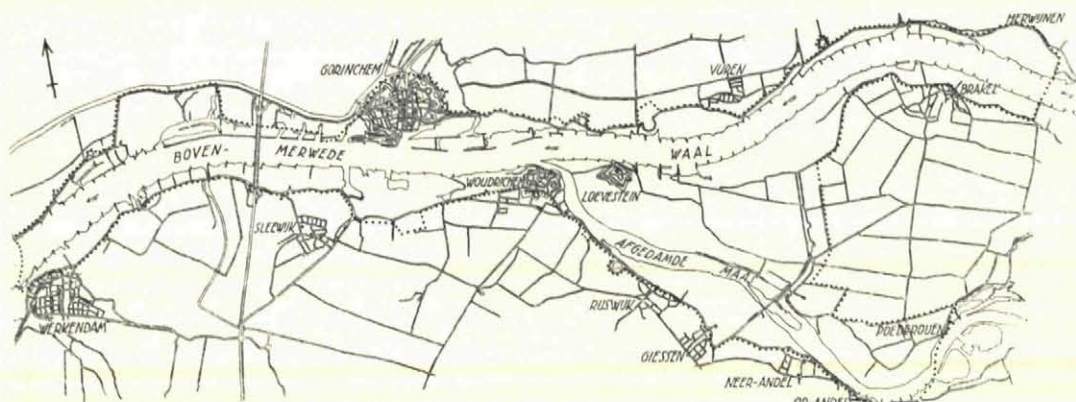


Fig. 1. Overzichtskartje van het uiterwaardenpark. Begrenzing door stippellijn aangegeven.



Fig. 2. Slot Loevestein met (links) de verfoeide silo. Foto G. Hofenk.

avifauna. Hierdoor is mede een waardering tot stand gekomen door de Natuurwetenschappelijke Commissie van de Natuurbeschermingsraad ten behoeve van een eventueel te voeren beleidsvolle politiek voor het aankopen van diverse terreinen.

Kenmerkend voor bedoelde uiterwaarden was de invloed van het getij, waardoor landschapstypen als slikken en zandplaten, krekken, rietgorzen en grienden en ruigten niet zeldzaam zijn. Verder zijn er nog de zomerkaden en zomerdijken, droge en natte hooien weilanden, enig bouwland, wielen, tichelgaten en kleiputten, rietmoerassen en ten slotte de winterdijkhellingen. De afsluiting van het Haringvliet is een feit, en het getij is daarmee grotendeels weggefallen. Desondanks zullen de uiterwaarden toch het land van het levende water blijven, daar nu de rivier alléén in principe het waterregiem zal gaan voeren. Dat neemt niet weg dat de aard van de slikken en de zandplaten toch zullen veranderen. De krekken en rietgorzen, evenals de laaggelegen grienden en rietgraslanden, eveneens.

Hopelijk zal men de veranderingen (aanpassing) in de voormalige getijdenzone zoveel mogelijk op hun beloop laten! Rietgorzen en ruigten dienen voor beweiding niet in aanmerking te komen vanwege hun geringe omvang. Het gevolg van beweiding is reeds vastgesteld; deze gaat ten koste van een nieu-

we broedvogelgeneratie. Eventuele najaarsbeweiding zou toelaatbaar zijn.

Het hooi- en bouwland, dat veelal binnen de zomerkaden en dijken is gelegen, zal naar verondersteld mag worden weinig veranderen. De graslanden die gehooïd worden met soms een lichte voorbeweiding, liggen doorgaans op hoge(re) voormalige zandplaten en verlande stroomgeulen, waardoor, ook vanwege de fluctuatie van de bodemhoogte, een bijzondere differentiatie in de begroeiing is ontstaan. Zo zijn er graslanden op vochtige tot natte gronden, onder invloed van het grondwater en het getij, evenals graslanden op droge gronden boven het bereik van het grondwater. Of de droge graslanden nadelige gevolgen zullen ondervinden van de gemiddeld lagere grondwaterstand, vanwege de afsluiting van het Haringvliet, is niet met zekerheid te zeggen, alleen te vermoeden.

De klasse der Vochtige graslanden (*Molinio-Arrhenatheretea*) is met verschillende verbonden, associaties en subassociaties vertegenwoordigd; o.a. met de Glanshaver-associatie (*Arrhenatheretum elatioris*) en de Kamgrasweide (*Lolio-Cynosuretum*) in verscheidene subassociaties. Voorts zijn vertegenwoordigd de klasse der Droge kalkgraslanden (*Festuco-Brometea*) met de associatie, waaronder enkele karakteristieke subassociaties, van Sikkkelklaver en Zachte ha-

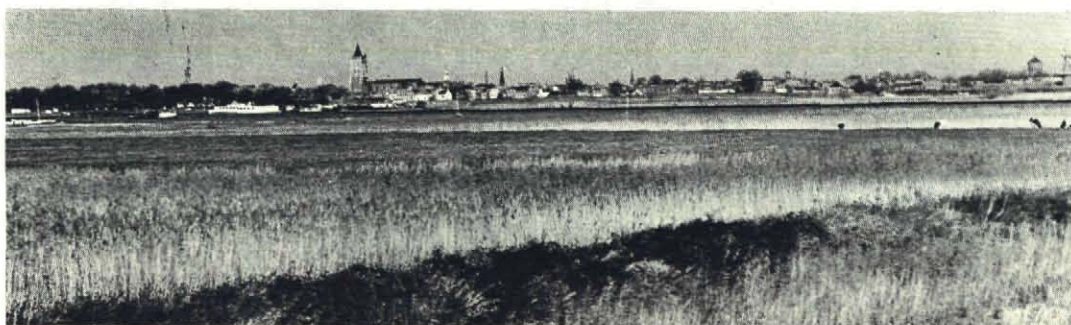


Fig. 3. De vesting Gorinchem, gezien vanaf de Groesplaat (Woudrichem). Foto G. Hofenk.

ver (*Medicagini-Avenetum pubescentis*) en de klasse der Zandige droge graslanden (*Koelerio-Coryneporetea*) met o.a. het in ons land slechts fragmentarisch ontwikkelde verbond van Wit vetkruid (*Alyso-Sedion*). Opvallende, soms al zeldzame verschijningen in de verschillende graslandvegetaties zijn Vogelmelk (*Ornithogalum umbellatum*), Grote pimpernel (*Sanguisorba officinalis*), Weidekervel (*Silaum silaus*), Veldsalie (*Salvia pratensis*), Polei (*Mentha pulegium*), Knolribzaad (*Chaerophyllum bulbosum*), Kleine ruit (*Thalictrum minus* ssp. *jacquinianum*), Kluwenklokje (*Campanula glomerata*) en Trilgras (*Briza media*).

De plantengemeenschappen van rietgorzen en grienden — uiteraard van geheel andere

bzaad (*Chaerophyllum bulbosum*), Kleine ruit (*Thalictrum minus* ssp. *jacquinianum*), Kluwenklokje (*Campanula glomerata*) en Trilgras (*Briza media*).

De plantengemeenschappen van rietgorzen en grienden — uiteraard van geheel andere karakteristiek. Het is niet mogelijk om hun voortbestaan te verzekeren, ook al gezien de voor hen nadelige veranderingen in de binnendijks gelegen polders. In hoeverre de afsluiting van

Haringvliet en de afvoer van veel Rijnwater nadelige gevolgen met zich mee brengen voor de hooilanden en de broedvogels, is nog niet na te gaan. Pinksteren 1970 was echter wel een teken aan de wand

schatten grondverlies en daardoor tevens schade aan diverse vegetaties. Dit grondverlies kan leiden tot het aanleggen van bazaltsteenglooingen met gevolgen van dien. Een regeling voor het niet toelaten van vee op de oevers langs het vaarwater zou reeds een tegemoetkoming zijn en ware daardoor ten zeerste aan te bevelen.

Het totale interprovinciale uiterwaardengebied met het vaarwater meegerekend, een oppervlakte van zo'n 30 km², herbergt van tijd tot tijd een bijzonder rijke vogelwereld. In het totaal zijn er 175 vogelsoorten waargenomen, waarvan 80 soorten als broedvogel aangemerkt kunnen worden. De vogelsoorten die het meest gevaar lopen zijn de broedvogels van de hooilanden met name

tijd tot tijd een bijzonder rijke vogelwereld.

In het totaal zijn er 175 vogelsoorten waargenomen, waarvan 80 soorten als broedvogel aangemerkt kunnen worden. De vogelsoorten die het meest gevaar lopen zijn de broedvogels van de hooilanden met name

van het schone der grienden wel vermindert.

Door erosie in de vorm van afkalving der oevers van o.a. rietgorzen en strandwallen, hoofdzakelijk door zware golfslag van voornamelijk snelle boten met een scherpe boeg en het kapot lopen door runderen, paarden en recreanten, ontstaat een niet te onder-

in deze, te meer daar toen het Haringvliet nog niet volledig was afgesloten.

Een geheel andere groep vormen de tot het winterse waterwild behorende vogels, die er kunnen voorkomen. Soorten als Wintertaling, Smient, Pijlstaart, Kuif- en Tafeleend, Kleine zwaan en de laatste jaren ook ganzen zijn geen zeldzaamheid. Het Munnikenland met omgeving vormt een der grootste overwinteringsgebieden van duikeenden in ons land. De grootste belagers van het pleisterende waterwild zijn de verontrusting, veroorzaakt door een te grote ongeorganiseerde jachtdichtheid — vooral op zaterdag — en de individuele sportvisserij. Ook hiertegen zouden maatregelen op hun plaats zijn door het instellen van jacht- en visvrije zones, ter voorkoming van verontrusting van grote concentraties waterwild. Wanneer dit verwezenlijkt zou worden, dan blijft er nog genoeg ruimte over om elders binnen bedoeld uiterwaardengebied te jagen en te vissen. Een veelzijdig georganiseerde coördinatie zou zeker op zijn plaats zijn ten behoeve van het natuurbehoud.

Uit een geheel andere gezichtshoek gezien en wel die van de geestelijke en lichamelijke volksgezondheid is het evenzeer van belang

om in bedoeld gebied te komen tot de stichting van een nationaal interprovinciaal uiterwaardenpark. In het kader van de openluchtrecreatie en het toerisme zou er dan veel meer bewust gereguleerd, begeleid en gestimuleerd kunnen worden, zodat bv. „wilde recreatie” achterwege zou kunnen blijven. Ook de natuur-educatie in dit deel van ons land verkeert nog in een zeer pril stadium en zou op zo'n manier de aandacht kunnen krijgen. Zo is er geen mooier bezoekerscentrum voor informatie en voorlichting denkbaar dan binnen de vesting Loevestein — uiteraard niet binnen het Slot. Een of ander voormalig genie-gebouw zou daarvoor verbouwd en ingericht kunnen worden. Door aanleg van wandelgelegenheid in de vorm van natuurspaden over bv. zomerkaden en zomerdijken zou een ontmoeting tot stand kunnen komen tussen mens en natuur. De accommodatie in de vorm van goed geoutilleerde campings en hotels zou in Woudrichem en Gorinchem verwezenlijkt en het vervoer over water naar o.a. het Slot Loevestein meer geïntensiveerd kunnen worden. Zuiver landschappelijk gezien vormen diverse ontwikkelingen een bedreiging voor het rivierlandschap. In het verleden zijn dien-



Fig. 4. Het oude en het nieuwere Gorinchem. Sanering van voormalige groene Gorinchemse Avelingen gewenst. Foto G. Hofenk.



Fig. 5. De vesting Woudrichem. Foto G. Hofenk.

aangaande reeds duidelijk grove fouten gemaakt, o.a. met de bouw van een graansilo in het Munnikenland aan de afgedamde Maas in de gemeente Brakel en met de hoogbouw op de westflank van Gorinchem. In bepaalde storende gevallen zou men in de toekomst sanering toe kunnen passen. Daarentegen is de Merwedebrug over de Boven-Merwede landschappelijk een aanwinst te noemen. De veranderingen die door de aanleg van een nieuwe bandijk teweeg gebracht zullen worden in het Munnikenland zullen echter in eerste instantie een verlies betekenen, o.a. door schaalverkleining. Van groot belang zou het dus zijn om toe te zien op de nog te bouwen verticale en horizontale dominaties in de vorm van torenflats op de zuidoostflank van Gorinchems territorium, de spoorbrug voor een nieuwe spoorlijn Breda-Gorinchem over de Boven-Merwede, een

nieuwe verkeersbrug met bruggehoofden ter hoogte van Dalem (gemeente Vuren) en tussen Loevestein en Woudrichem.

Het afzonderlijk ondernemen naar eigen inzicht, vanwege egocentrische belangen, zou op den duur fataal kunnen worden voor zulk een interprovinciaal gebied als hierboven beschreven. Een groen uiterwaardengebied alleen is per se onvoldoende. De stichting van een nationaal interprovinciaal uiterwaardenpark is de enige juiste weg om te komen tot een coöperatieve bescherming van het rivierlandschap en de natuurwetenschappelijke en historische objecten, alsmede flora en fauna. Het zou ten zeerste gewenst zijn dat de bescherming van het gebied op deze wijze tot stand komt, opdat iedereen daarvan kan genieten in zodanige mate en met zulke middelen, dat het in dezelfde mate dienstbaar blijft voor de komende generaties.

Litteratuur:

1. Braaksma, S., 1963. De vogels van onze grote rivieren. *Natura* 60: 63-69.
2. Freseman Gratama, J. A., 1968. Recreatiemogelijkheden. De Erven F. Bohn N.V. Haarlem.
3. Jonge, D. de, 1968. Hoogbouw, huisvesting en landschap. *Natuur en landschap* 22: 221-236.
4. Kern, J. en Th. Reichgelt, 1952. Onze rivieroevers, schatkamers voor de floristiek. *De Levende Natuur* 55: 106-115.
5. Kloet, W. G. van der en J. W. Zaaier, 1962. Amerikaanse indrukken t.a.v. natuurbescherming en openluchtrecreatie. Uitgave van het Staatsbosbeheer Utrecht.
6. Kloet, W. G. van der, 1970. Een programma voor nationale parken in Nederland. *Toeristenkampioen* 33: 216-219 en 247-249.

7. Kroon, G. H. J. de, 1967. Recreatie en natuurbehoud op en om onze stadswallen. Lokaal voorstel aan het gemeentebestuur van Gorinchem.
8. Meijer, R. en J. van der Straaten, 1969. De grote rivieren - een vergeten natuurgebied. *De Levende Natuur* 72: 49-55.
9. Meijer, R. en J. van der Straaten, 1970. De rivieruiterwaarden: het optimale gele-kwikstaartbiotoop. *De Levende Natuur* 73: 37-40.
10. Neijenhuijs, F., 1969. Stroomdalgraslandvegetaties op dijken, oeverlanden en hoge uiterwaarden. *Natuur en Landschap* 21: 33-49.
11. Straaten, J. van der, 1969. De vogels van het Munnikenland en omgeving. *De Levende Natuur* 72: 73-79.
12. Straaten, J. van der en R. Meijer, 1969. Voorkomen van de Kwartelkoning in het stroombed van Waal en Boven-Merwede. *Limosa* 42: 1-15.
13. Straaten, J. van der, 1970. De betekenis van de Avelingen. *De Levende Natuur* 73: 1-7.
14. Westhoff, V. en A. J. den Held, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. N.V. W. J. Thieme & Cie, Zutphen.

De Blauwe reiger in de Biesbosch

HUB. J. J. OOME.

In 1957 werd het me bij een wat „indringender” bezoek aan de grienden van De Dood pas duidelijk dat er sprake was van een heuse kolonie van de Blauwe reiger.

Opvallend is de kolonie (in tegenstelling tot de aalscholverkolonies) nooit geweest, en zeker niet voor iemand die niet dieper in deze materie was doorgedrongen. Dit wordt ook wel geïllustreerd door een bewering van een pas gepensioneerd beambte van de rivierpolitie te Drimmelen, die destijds, na jaren Biesbosch-dienst, meende dat er nooit reigers broedden in de Biesbosch.

Braaksma en Mörzer Bruijns (3, p. 154) vermelden voor het eerst broedgevallen van de Blauwe reiger in het gebied van De Dood: in 1940 enkele in de Keizersdijk en omgeving. Voor 1947 vermelden Lebrecht en Verhey (6, p. 176) in de tweede decade van april „broedende” reigers bij Halfweg, er waren nog geen eieren. Voor 1957 vermelden Lebrecht en Verhey (6, p. 177) in de tweede decade van mei nesten op scheefgezakte griendstruiken in de omgeving van Keizersdijk met haast overal grote jongen. Er zijn toen ca. 30

nesten gezien, doch wellicht waren er 100 tot 150 aanwezig. Tot ongeveer 1943 waren de grienden nog in cultuur, doch daarna zijn ze door sociale en economische omstandigheden geheel verwaarloosd.

In 1959 ging het gebied van particulier eigendom over naar het Ministerie van O.K. & W. en kwam het onder beheer van het Staatsbosbeheer.

De broedplaatsen bevonden zich steeds in de gedeelten Rieschehoek, Notarishoek en Doktershoek, samen ongeveer 50 ha, welke het best toegankelijk waren vanaf de Vlooiensloot, die het broedgebied in tweeën deelt (fig. 1). Vanaf de Tweede Wereldoorlog tot op heden is op geen enkele wijze meer in natuurlijke groei of verval ingegrepen. De grienden zijn in feite een cultuurgebied, geheel omsloten door lage griendkaden welke bij normaal hoogwater de vloed keerden. Het lek- of overstromingswater werd afgevoerd via talloze greppels door houten klepduikers. Het hout is niet meer gekapt en varieert in hoogte van 5 tot wel 12 meter, het meeste in de vorm van stobben met lange